

SZEMLE

Finnugor nyelvészeti-nyelvpolitikai kiadványok

1. A finnugor nyelvű népek – történelmi útjukból s mai helyzetükből következően – változatos lehetőséget kínálnak nyelvészeti-nyelvpolitikai vizsgálatokra. A nyelvcsaládnak régi írásbeliségű (magyar), magas színvonalon standardizált (magyar, finn, észt), önálló államiságú (az említett három); nagyobb, kisebb és elenyésző lélekszámú; a nemzetnévén átment és azt el sem ért, kihalt, a kihalás küszöbére lépett és etnolingvisztikai vitalitását különböző fokon (még) tartó tagja egyaránt van. A két- és többnyelvűség jelenségeire, a nyelvi kapcsolatok jellegére és intenzitására, a nyelvi jogi lehetőségekre, a nyelvi visszaszorulásra, a nyelvi tervezés (állapot- és helyzettervezés) különböző kísérleteire, megoldásaira bőven találunk kutatóvalót. Nyelvészeti, ökolingvisztikai, nyelvpolitikai észrevételekkel, megjegyzésekkel találkozunk persze korábbi finnugor közleményekben is, ugránszerűen azonban csak a Szovjetunió és a szovjet blokk felbomlása után nőtt, nöhetett meg a nyelvpolitikát így vagy úgy érintő közlések száma. A politikai változások és a nyelvi kisebbségek felé forduló nemzetközi figyelem, nemkülönben finnugor nyelvészek egy részének ügybuzgalma meghozta gyümölcsét a finnugrisztikában is: a szociolingvisztika ezen ága diadalmasan bevonult a finnugor nyelvtudományba. Ezt igazolják a röviden bemutatandó kötetek is.

2. HOLGER FISCHER ed., *The National Awakening of Endangered Uralic Peoples*. (Institut für Finnougristik/Uralistik der Universität Hamburg, 2004. 246 lap.) – Az Európai Unió Szókratész-programja támogatásával 2003-ban Hamburgban volt egy konferencia a fenti címmel. Kutatók és hallgatók (Bécs, Debrecen, Hamburg, Jyväskylä, Padova, Párizs, Tartu) vizsgáltak két fő kérdéskört: a nyelvek kihalását és a nemzeti ébredést (beleértve a nyelvi revitalizációs törekvéseket is), különös tekintettel a veszélyeztetett finnugor nyelvekre. A kötet 29 tanulmányt foglal magában: 25 angol, 4 német nyelvű. Általános kérdésekkel 5 szerző foglalkozik, lapp témájú 6, obi-ugor 3, permi 4, finnugri 4, volgai 5, magyar 2 olvasható. A Szibériában beszélt uráli nyelvek (nyelvjárások) veszélyeztetettségi foka szerinti táblázat, a kisebb uráli népek lélekszámát mutató táblázat és a nyelvi veszélyeztetettséggel foglalkozó alapművek válogatott bibliográfiája zárja a kötetet. Ebből is az derül ki, hogy a magyar legközelebbi nyelvrokonai igen rossz helyzetben vannak: kihalt a déli manysi, valószínűleg kihalt a nyugati manysi és a déli hanti, s közel áll a kihaláshoz a keleti manysi, súlyosan veszélyeztetett az északi manysi és a keleti hanti

nem közvetlenül veszélyeztetett nyelv, de már mutatkoznak jelek, amelyek kedvezőtlen folyamatokra utalnak. Ezek a jelek még idejekorán figyelmeztetnek a cselekvés szükségességére” (i. m. 11). Nos: 1. A magyar nyelvet Magyarországon k ö z v e t l e n veszély valóban nem fenyegeti (l. SZÉPE is: i. m. 24). De csak Magyarországon nem. S ez egy olyan nyelvközösség esetében, amelynek több, mint negyede nem az anyaországban él, fontos tény. 2. Valóban mutatkoznak jelek (az anyanyelvű tudományművelés, a szaknyelvi-terminológiai fejlesztések, az anyanyelvi öntudat, a magyar nyelv presztízse) területén, amelyeket érdemes komolyan venni, s belőlük a megfelelő következtetéseket levonni (l. például PÉNTÉK, A nyelv ritkuló légköre. Kolozsvár, 2001.; Magyar Nyelv 1998: 43–9; Hitel 2007/7: 91–8). E kiadványból BALÁZS GÉZA, SZÉPE GYÖRGY és VÖRÖS FERENC tanulmánya mellett – a címben megjelölt témakör szempontjából – általános jellege miatt emelem ki az észt M. RANNUT „Posztmodern nyelvi környezet és biztonság” című tanulmányát (193–214): a szerző a társadalmi modernizációt, a nemzeté válást és a nyelvi helyzet módosulását szinoptikus módon tekinti át, s szól a mai társadalmaknak a többnyelvűségből következő gondjairól, az etnolingvisztikai konfliktusok megoldásának lehetőségeiről, a nyelvvel való tudatos törődés, „a nyelvi társadalom komplex tervezése és irányítása” (212) fontosságáról.

4. ROGIER BLOKLAND – CORNELIUS HASSELBLATT ed., Language and Identity in the Finno-Ugric World. (Studia Fenno-Ugrica Groningana 4. Shaker Publishing, Maastricht, 2007. 301 lap.) 2006-ban nemzetközi szimpózium volt a groningeni egyetemen a fenti címmel, s az ott elhangzott 33 előadásból 25-nek a szövegét tartalmazza a kötet (16 angol, 9 német nyelvű). A téma, tudniillik a nyelv és az identitás összefüggésének finnugor szempontú időszerűsége aligha szorul magyarázatra. Színvonalas, informatív előadásokat, illetve tanulmányokat olvashatunk szinte kivétel nélkül. Az alaphelyzetet CSÚCS SÁNDOR jól jellemzi: az oroszországi finnugor népek és nyelvek ördögi kör fogságában vannak. Hiszen a demográfiai fogyás, az asszimiláció mellett továbbra is csak családi nyelvként használják anyanyelvüket, ezért e nyelvek alacsony használati értékűek és presztízstűek. S mert alacsony presztízstűek, nem is használják őket, annál inkább a nagy tekintélyű orosz, amely minden szempontból megfelelő kommunikációs eszköz (25). Így jutunk oda, hogy az anyanyelv az orosznyelv-domináns kétnyelvűség egyre inkább visszaszoruló tagja. Vissza-visszatérő téma több tanulmányban is, milyen kritériumai vannak egy nyelv kihalásának, s hol tart e folyamat (beszédes kérdőjeles címmel például: „In Mansi – today?”: 7 kk.). CSÚCS idézetekkel igazolja, hogy az a veszély fenyegeti a hantikat, manysikat, nyenyeceket, szelkupokat (autonóm körzetekben élnek), hogy élő közösségekből egzotikus turistaattrakcióvá válnak. Véggkövetkeztése szerint – amely egybevág a többi szerző véleményével – nem tudjuk, lesznek-e a XXI. század végén finnugor népek Oroszországban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ölbe tett kézzel ülünk, mert van még egy kis lehetőség, ha nem maradunk tétlenek. Több tanulmány tárgya a nyelvi identitás; közülük kiemelem GRÜNTALÉt, amely a finnugor identitások különbözőségéről és erodálódásáról szól; CZIBERE MÁRIÁÉt, aki nemzetközi összehasonlításban (magyarországi és szlovákiai magyarok és németországi németek) vizsgálja többoldalúan is, hogy milyen szerepet játszik a nyelv az identitásban; valamint ONINÁÉt, aki a hantik identitásáról ad alapos áttekintést. HASSELBLATT a nyelvek nyelvész-antropológiai osztályozásához és az etnofuturizmushoz fűzött észrevételei igen tanulságosak. Több előadás a magyarral foglalkozott. FAZEKAS TIBORC a mai magyar nyelvi és nyelvtudománybeli változásokról ad figyelemre méltó áttekintést (milyen félelmek élnek a magyar

nyelv jövőjét illetően, milyen szakmai vélemények vannak jelen), legfontosabb teendőknek a magyar nyelv szókészleteti korszerűsítését nevezve meg. GERSTNER KÁROLY előadása elsősorban a szótörténet-etimológia, illetőleg a nyelvi mentalitás szempontjából tanulságos. HEGEDŰS ATTILA a XXI. század elejének magyarországi nyelvjárási visszaszorulásáról ad megbízható áttekintést. HONTI LÁSZLÓ „Európai finnugor nyelvek globalizálódása/európaiizálódása?” című (német nyelvű) részletes tanulmányában az igeidők, a magyar számnevek (11-től 19-ig) szerkezetének, az analitikus igeidőknek és a jelzői egyeztetéseknek a vizsgálata alapján arra a következtetésre jut, hogy a finnugor és az indoeurópai nyelvek között e téren mutatókozó egyezések és hasonlóságok nem idegen nyelvi hatások eredményei a finnugor nyelvekben, legföljebb arról van szó, hogy bizonyos esetekben a már meglévő csírák a hasonló jelenséget felmutató idegen nyelv hatására bontakoztak ki. JUHÁSZDEZSŐ XIX. századi magyarországi családnév-változtatásokról szólva (mely témakör érinti a nemzeti karakterológia és identitás kutatását is) egy ELTÉ-s kutatási projektről ad tájékoztatást, amely a ki egyezés utáni időszak névváltoztatásainak komplex feldolgozását ígéri. VOIGT VILMOS szerint a magyar, a finn és az észt nincsenek veszélyben saját országukban, de súlyosan veszélyezteteti őket a globalizáció. A legfontosabb időszerű feladatnak azt tartja, hogy a magyar terminológia megfeleljen a mai európai kodifikáció kihívásainak.

KISS JENŐ